

Doc. dr. sc. Jelena Kasap*
Izv. prof. dr. sc. Višnja Lachner**

AGRARNA REFORMA VELEPOSJEDA POMOĆIN

UDK: 333.013.6 (497.1)
DOI: 10.31141/zrpf.2022.59.146.771
Pregledni znanstveni rad
Primljeno: 18. 5. 2022.

Razdoblje neposredno nakon Prvog svjetskog rata obilježeno je nizom političkih i gospodarskih odluka koje su nepovratno izmijenile društvenu strukturu kao i posjedovne odnose na području cijele Države SHS. Sa svrhom ukidanja posljednjih tragova feudalnih ili kolonatskih odnosa te ukidanja veleposjeda, agrarna je reforma bez iznimke provedena na području cijele Države. Dostupna istraživanja u značajnoj su mjeri obrazložila postupak donošenja političkih odluka, kao i postupak primjene agrarne reforme na različitim feudalnim imanjima na području Države te su od neizmjernog značaja za razumijevanje problematike u historijskom, ali i u pravnom smislu. Kada je riječ o provođenju reforme i ukidanju veleposjeda na području Slavonije, pravna historiografija raspolaže podacima o nestajanju velikih imanja slavonskoga plemstva, ali ne i o statusu posjeda bogatih posjednika, osobito onih njemačke narodnosti. U svrhu popunjavanja stanovite praznine, ovo se istraživanje nastojalo usredotočiti na pravnogospodarske učinke provođenja agrarne reforme na veleposjedu Josipa Gustava Blaua koji je istaknutim doprinosom kulturnom razvoju grada Osijeka ostavio značajan trag u historiografiji grada. Detaljnom raščlambom dostupnog arhivskog materijala, kao i komparacijom zaključaka dostupnih istraživanja nastajat će se utvrditi i prikazati veličina i pravni status veleposjeda Pomoćin prije, ali i neposredno nakon eksproprijacije u okviru provođenja agrarne reforme u razdoblju 1921. – 1929. godine.

Ključne riječi: *Država SHS, posjedovni odnosi, agrarna reforma, veleposjed, Pomoćin*

1. UVODNA RAZMATRANJA

Razdoblje početka prošlog stoljeća, na koje se u istraživanju izravno referiramo, obilježeno je različitim društvenim i gospodarskim djelovanjima na području Slavonije. U takvim okolnostima društvenog razvoja istaknuti osječki privrednici,

* Dr. sc. Jelena Kasap, docentica, Pravni fakultet u Osijeku, Stjepana Radića 13, Osijek, Katedra za pravnu povijest i rimsko pravo, jkasap@pravos.hr

Ovaj je rad nastao u okviru znanstvenog projekta na Pravnom fakultetu Osijek, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku (Razvoj privatnopravnih instituta u hrvatskoj pravnoj tradiciji u kontekstu njene integriranosti u europsku pravnu kulturu (ETRAD)).

** Dr. sc. Višnja Lachner, izvanredna profesorica, Pravni fakultet u Osijeku, Katedra za pravnu povijest i rimsko pravo, Stjepana Radića 13, Osijek, vlachner@pravos.hr

Ovaj je rad nastao u okviru znanstvenog projekta na Pravnom fakultetu Osijek, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku (Razvoj privatnopravnih instituta u hrvatskoj pravnoj tradiciji u kontekstu njene integriranosti u europsku pravnu kulturu (ETRAD)).

mahom industrijalci, ali i bogati veleposjednici, u većini pripadnici njemačke narodnosti, ostvarili su neizmjeran utjecaj na politički, kulturni te intelektualni život grada. Iz tog razloga njihovo je djelovanje zabilježeno u brojnim studijama. O utjecaju trgovačke obitelji *Blau*, u čijem su se vlasništvu od druge polovice toga stoljeća, između ostalih vrijednih osječkih nekretnina, nalazili Kasino i Hotel Grand u Županijskoj ulici, može se zaključiti iz određenih istraživanja.¹ Josip Gustav Blau, bogati osječki trgovac, bio je istaknuti violinist uključen u poznati osječki trio, kao i dugogodišnji gradski odbornik i član građevinskog odbora za izgradnju Župne crkve sv. Petra i Pavla. Živaković-Kerže ističe i kako je crkvi poklonio i najveće zvono 1898. godine. Društveni status Josip G. Blau uspješno je izgradio zahvaljujući obiteljskom bogatstvu koje se, osim u stanovitim novčanim položima u austrijskoj banci i u nekretninama na području grada Osijeka, sastojalo i od velikog zemljišnog posjeda, tj. Veleposjeda Blau, poznatijeg pod nazivom Imanje Pomoćin, na ukupno 1207 jutara zemlje.²

U prvom dijelu istraživanja nastojat će se utvrditi veličina veleposjeda J. G. Blaui, poznatog pod nazivom Pomoćin u historiografiji grada Osijeka kako bi se potom moglo pristupiti istraživanju okolnosti provođenja agrarne reforme i eksproprijacije veleposjeda. Potom će se, u mjeri u kojoj je to potrebno za razumijevanje okolnosti provođenja agrarne reforme, pozornost posvetiti normativnim propisima koji su doneseni radi provođenja agrarne reforme. Nadalje, u posljednjem dijelu istraživanja prikazat će se proces provođenja agrarne reforme na veleposjedu Pomoćin, točnije eksproprijacija dijelova veleposjeda koja je, prema sadržaju dostupnog gradiva u Državnom arhivu u Osijeku, obuhvatila razdoblje od 1921. do 1929. godine. Kako je eksproprijacija najvećeg dijela površine veleposjeda nastupila već prvim aktima nadležnih tijela za provođenje reforme 1922. godine, obrazložilo ih se u sadržaju zasebnog poglavlja. Radi jednostavnijeg praćenja sadržaja upravnih postupanja nadležnih tijela koja su diskrecijski, ovisno o izraženim potrebama interesanata

¹ „... Theresa Roth je u braku s veletrgovcem Leopoldom Gustavom Blau 8. ožujka 1844. rodila treće dijete u obitelji, Mathildu (Matildina majka) koja će se kasnije ženidbenim vezama povezati s obitelji Gillming. Bartlomej Martin Gillming bavio se trgovinom i preradom kože, a 1824. je utemeljio manufakturnu radionicu kao malo obrtno poduzeće. U Gillmingovom vlasništvu u idućih pola stoljeća je i manufaktura kožara u Osijeku.“ Živaković – Kerže, Z., „Utjecaji obitelji Reiser, Gillming, Blau i Hengel na gospodarski i kulturni razvoj grada Osijeka“, *Godišnjak njemačke narodnosne zajednice*, Osijek, 1998, str. 11-17. Červenjak, J., „Ostavština i značenje obitelji Gillming-Hengl“, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice*, 19, 2012., str. 175-183.

² Od 1207 jutara (6.946.285 kvadratnih metara, odnosno 695 hektara) 1111 jutara nalazilo se u sferi vodne zadruge. – HR-DAOS-871, Vjekoslav Hengl, 1.3.3. *Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaui*, Zapisnik sastavljen 12. marta 1922. u uredovnici vodne zadruge za regulaciju Vuke u Osijeku, Predmet: Vodna zadruga za regulaciju Vuke – izdanje zemljišta u svrhu agrarne reforme (kut. 3). „Vila obitelji Blau-Hengl-Janković-Knobloch, nazvana Dvorac Pomoćin, a u službenim dokumentima bilježena kao „Dvorac Blau“, smještena je 4 km od Cepina prema Vuki na kčbr. 4988; 4992; 4992/1; 4992/2 što u ukupnoj površini iznosi 156.140 m² ili 15,6 ha. Vilu je sagradio 1906. godine Josip Gustav Blau, poznati osječki veleposjednik. Nakon njegove smrti posjed nasljeđuju njegove nećakinje Matilda Hengl i Marija Janković, a njih dalje nasljeđuju Ervin, Ladislav i Helena udana Knobloch, čije nasljedstvo poslije njene smrti dobiva unuk Krsto pl. Knobloch Vučanski (privatni arhiv Krste plemenitog Knoblocha Vučanskog, 2007.). Nakon 1945. g., imanje je nacionalizirano i sve do 2003. nalazi se u vlasništvu Republike Hrvatske.“ Vidi više: *Dvorac i perivoj Pomoćin – identifikacija i valorizacija*, <https://povijest.net/dvorac-i-perivoj-pomocin-identifikacija-i-valorizacija/>, 27. siječnja 2022.

agrarne reforme, ekspropirala preostali značajan dio površine nakon 1922. godine, ta su postupanja obrazložena zasebno, u posljednjem dijelu istraživanja.

2. IMOVINSKOPRAVNA POSTUPANJA JOSIPA GUSTAVA BLAUA U POGLEDU VELEPOSJEDA POMOĆIN

Podaci o posjedovnom stanju imanja 1907. godine, ali i izmjene stanja imanja u razdoblju neposredno nakon Prvog svjetskog rata dostupni su posredstvom očuvanog arhivskog gradiva u sadržaju arhivskog fonda Vjekoslava Hengla, osječkog gradonačelnika, odvjetnika i javnog bilježnika kojeg je Josip Gustav Blau opunomoćio 1907. godine da ga zastupa u svim pravnim i političkim poslovima u njegovo ime i u ime njegovih nasljednika.³ Mora se napomenuti kako se arhivski fond posredstvom kojeg se nastojalo rekonstruirati veličinu veleposjeda Pomoćin odnosi na razdoblje 1907. – 1921. te sadržava različite imovinskopravne dokumente koji su na određeni način utjecali na promjenu veličine veleposjeda. Iz tog razloga, u nastavku će se nastojati prikazati sadržaj pojedinih imovinskih raspolaganja koja su utjecala na veličinu posjeda. Sudeći po broju kupoprodajnih ugovora, ugovora o zamjeni, kao i diobnih ugovora, tj. ugovora o osnivanju ili diobi suvlasništva kojima se raspolagalo većim površinama veleposjeda, razvidno je da se veličina veleposjeda ne može utvrditi za cijelo promatrano razdoblje. Ipak, posredstvom sadržaja isprava koje su sačuvane unutar fonda moguće je rekonstruirati posjedovno stanje imanja u vrijeme kada su te isprave sastavljene.

Za potrebe istraživanja razmotrili smo sadržaj privatnopravnih raspolaganja što ih je u razdoblju na koje se arhivski fond referira zaključio J. G. Blau. Sukladno sadržaju diobnih, zamjenskih i kupoprodajnih ugovora koje je J. G. Blau zaključivao s različitim ugovarateljima u razdoblju od 1909. do 1917. godine, struktura posjeda nerijetko se mijenjala pa je gotovo nemoguće tvrditi da je imanje tijekom promatranog razdoblja imalo istovjetan oblik. Tako su, primjerice, nekretnine glavnog uloška br. 7 općine Dopsin, inače u suvlasništvu Đure, Vojvode, Lovre Milinkovića te nasljednika Stanka Milinkovića: Vinka, Pere i Jule Milinkovića, Mile Milinković, te malodobnih Slavena i Drage te Branka Milinkovića i nasljednika Leke Milinkovića, malodobni Živko, Radovan, Ljubica i Juriša Milinković, po provedenom postupku diobe suvlasničke zajednice, prešle u vlasništvo Josipa Gustava Blaua, s izuzećem parcela br. 946, 962/1 i 961/2.⁴

³ Unatoč bogatom sadržaju arhivskog fonda Vjekoslava Hengla koji sadrži brojne podatke koji se odnose na ekonomsko i pravno poslovanje J. G. Blaua, točan opseg imovine kojom je raspolagao za vrijeme života teško je utvrditi. Arhivski fond fragmentarno svjedoči o vlasništvu nekretnina kao i o pokretninama i novcu položenom na različite bankovne račune koji su podijeljeni nasljednicima po okončanju ostavinske rasprave nakon smrti J. G. Blaua. Međutim, ne sadrži detaljne katastarske podatke o veličini i strukturi imanja Pomoćin koje nastojimo utvrditi u nastavku. HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Punomoć 10. 11. 1907. (kut. 3).

⁴ Ugovor nema oznaku datuma. HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.1. Josip Gustav Blau, imovinski spisi 1907. – 1921.

U svrhu okrupnjenja posjeda, Blau je zaključio ugovor o zamjeni nekretnina s Trifunijom Stojanović. U tu je svrhu ugovarateljica predala u vlasništvo Blaua nekretnine upisane u kat. uložak br. 25 općine Dopsin, i to kat. br. 985, 1004 i 1052, dok je Blau predao u vlasništvo Trifunije Stojanović nekretnine upisane u kat. uložak 117, označene kat. brojem 1351, 1352 i 802.⁵ Da upis prava vlasništva u zemljišnim knjigama nije u svim slučajevima bio jednostavan, svjedoči očitovanje J. G. Blaua upućeno Gruntovnom odsjeku Kraljevskog sudbenog stola u Osijeku povodom zaključenog ugovora 15/7 iz 1909. godine. U sadržaju očitovanja stoji kako nekretnina označena kat. br. 1052 u zemljišnim knjigama nije upisana na ime Trifunije Stojanović u katastarskom ulošku br. 25 općine Dopsin, već na ime Tanacke Komlenac u ulošku br. 81 općine Dopsin. Iz tog su razloga stranke sporazumno isključile parcelu označenu kat. brojem 1052 iz ugovora o zamjeni. Sporazumjele su se kako će naknadno, nakon što sporna nekretnina bude upisana u vlastovnicu zemljišno-knjižnog uloška br. 25, Trifunija ishoditi otpis sporne nekretnine iz navedenog uloška te upis prava vlasništva Blaua nad istom nekretninom. U točki dva istog očitovanja stranke konstatiraju kako je iz istog razloga sporna zamjena kat. čestice br. 1352 s obzirom na to da ista nije upisana kao vlasništvo J. G. Blaua te je iz istog razloga bilo potrebno povesti postupak upisa vlasništva, a potom predati nekretninu u vlasništvo ugovarateljice.

Nadalje, ugovor o zamjeni nekretnina zaključen je između J. G. Blaua i Nikole Rajkovića.⁶ Molbe su upućene Kraljevskom sudbenom stolu u Osijeku, povodom zahtjeva za bezteretni otpis prava vlasništva J. G. Blaua nekretnina označenih kat. brojem 597, 598, 599, 600, 601, 1275, 1276, 1341, 1342 i 1363 u ulošku br. 117 općine Dopsin te upis u uložak br. 17 kao i otpis čestica broj 1035, 978, 902, 819/1 i 89 iz uloška br. 17 te prijepis istih čestica u uložak br. 117. općine Dopsin. Iako ugovor o pravnom poslu zamjene nije sačuvan, u sadržaju fonda bez sumnje se, kao i u ranijim slučajevima, radilo o zamjeni poljoprivrednih parcela između ugovaratelja i zadruge Romanić iz Osijeka.⁷ U nekim je slučajevima moguće uočiti i privremeno stjecanje određenih nekretnina koje su služile kao osiguranje J. G. Blauu u slučaju vraćanja pozajmljene svote novca. Tako su molitelji Petar i Jelena Krtić putili zamolbu Kraljevskom sudbenom stolu u Osijeku radi brisanja uknjižbe prava zaloga za ranije pozajmljenu glavnice.⁸

Kupoprodajni ugovor zaključen je između J. G. Blaua i Vase Ognjenovića. Ovim ugovorom Blau je prodao nekretnine upisane u uložak br. 117 općine Dopsin

⁵ Ugovor je zaključen 29. lipnja 1909. godine. HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.1. Josip Gustav Blau, imovinski spisi 1907. – 1921.

⁶ J. G. Blau predao je nekretnine upisane u uložak broj 117 općine Dopsin, i to kat. br. 285, 286, 304 i 442 i 443, a Nikola je Rajković predao nekretnine upisane u uložak br. 140 općine Dopsin, kat. br. 984. Ugovor br. 1/I, 1917, 15/4. HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.1. Josip Gustav Blau, imovinski spisi 1907. – 1921.

⁷ Molba je upućena Kraljevskom sudbenom stolu u Osijeku 3. rujna 1908.

⁸ U zamolbi br. 140/2, upućenoj Kraljevskom sudbenom stolu u Osijeku 12. siječnja 1918., stoji kako je založno pravo uknjiženo na nekretnini upisanoj u z. k. uložak br. 1287 općine Osijek radi osiguranja glavnice u iznosu od 16.000 kruna. HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.1. Josip Gustav Blau, imovinski spisi 1907. – 1921.

za 10.094 krune.⁹ Razlog navođenju ugovora u sadržaju ovog dijela istraživanja jest egzemplifikativan i upućuje na promjene u veličini i površini veleposjeda koje su, kao što smo to ranije naveli, ovisile o svakom pojedinom pravnom poslu, tj. ugovoru.

U sadržaju fonda određeni dokumenti izravno upućuju na veličinu imanja Pomoćin. Sukladno statistici veleposjeda u Virovitičkoj županiji 1902. godine, veleposjed J. G. Blaua protezao se na 327,75 ha čime je spadao u kategoriju manjeg do srednje velikog veleposjeda.¹⁰ Nadalje, najranije datirani dokument u sadržaju arhivskog fonda, uredovna svjedodžba Ravnateljstva zadruga za regulaciju rijeke Vuke navodi kako je J. G. Blau u trenutku sastavljanja dokumenta bio vlasnik posjeda u veličini 730 rali 500 četvornih hvati u poreznoj općini Čepin.¹¹ Do donošenja dokumentacije o agrarnoj reformi izmjene u površini posjeda bile su neznatne, a iscrpno nabranje svake izmjene zasebno ne bi osobito doprinijelo sadržaju istraživanja. Iz tog razloga pozornost je u posljednjem dijelu istraživanja usmjerena na određivanje površine veleposjeda neposredno prije provođenja agrarne reforme.

2.1. Ostavinski spisi Josipa Gustava Blaua

U pokušaju raščlambe preostale imovine Josipa Blaua te utvrđivanja stvarnog imovinskog stanja vlasnika, obuhvaćeni su i ostavinski spisi sadržani u okviru arhivskog fonda Vjekoslava Hengla. Premda se sadržaj isprava naizgled činio beznačajnim za temu istraživanja, poslužio je radi imenovanja zakonskih i oporučnih nasljednika ostavine Josipa Blaua s obzirom na to da rješenje o provođenju ostavinske rasprave nije sačuvano u sadržaju fonda. Osobito je važno spomenuti ovu okolnost jer se cjelokupni postupak agrarne reforme provodio nakon smrti Josipa Blaua (preminuo je 20. travnja 1921. godine),¹² protiv nasljednika njegove ostavine, kako je to u većini upravnih spisa izričito navedeno i formulirano. Iz tog razloga uobičajeno je čak i u spisima Komisije za likvidaciju agrarne reforme,¹³ kao i u različitim upravnim rješenjima nadležnih tijela za provedbu reforme, uočiti formulaciju „Ostavina Josipa Gustava Blaua“ umjesto veleposjed Pomoćin.

Da imovinu J. G. Blaua nisu činile isključivo nekretnine u okviru veleposjeda Pomoćin, svjedoče i kupoprodajni ugovori zaključeni u pogledu vrijednih nekretnina na atraktivnim lokacijama grada Osijeka. Primjerice, ugovor o kupoprodaji Josip

⁹ Predmet kupoprodajnog ugovora jesu parcele označene kat. brojem 820, 821, 822, 823, 824, 825, 846, 847, 848, 849, 850 i 851. Ugovor br. 687/2 zaključen je 18. 2. 1917.

¹⁰ Šimončić-Bobetko, Z. *Agrarna reforma u sjevernoj Hrvatskoj 1918.-1941.*, Pravno ekonomska analiza, (neobjavljena doktorska disertacija), Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1987., str. 394.

¹¹ HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Dokument br. 475. R.V., 17. kolovoza 1913.

¹² Sršan, S. i Matić, V., *Zavičajnici grada Osijeka 1901.-1946.*, Državni arhiv u Osijeku, Osijek, str. 92.

¹³ Šimončić-Bobetko Z., *op. cit.* u bilj. 10, 2003., str. 394.

Blau je zaključio s nećakinjama Marijom pl. Janković i Matildom Hengl.¹⁴ Objekt kupoprodaje bile su nekretnine upisane u gruntovni uložak br. 2058 općine Osijek, poblizje označene kat. brojem 1019 te dvorište u Županijskoj ulici u Osijeku površine 259 četvornih hvati, u vrijednosti 120.000 kruna. Drugi kupoprodajni ugovor zaključen je s Paulinom Hermann, Miroslavom pl. Lobe te Rickardom pl. Lobeom kao suugovarateljima. Objekt kupoprodajnog ugovora u ovom su slučaju nekretnine upisane u gruntovni uložak broj 1435 općine Osijek, označene katastarskim brojem čestice 395 s kućom br. 264. Prodajna cijena upisanih nekretnina iznosila je 140.000 kruna, a kupci su, prema sadržaju ugovora, stekli vlasništvo nekretnine na jednake dijelove, tj. svaki 1/3.¹⁵ Stvarna namjera zaključenja ovih ugovora nije posve jasna s obzirom na to da su suugovaratelji, prema sadržaju isprava koje će se utvrditi u nastavku, nasljednici imovine nakon smrti Josipa Blaua. No, smatramo kako je vlasnik nekretnina zaključio navedene ugovore kako bi otuđio vrijedne nekretnine iz svojeg vlasništva te ih na taj način zaštitio od izvlaštenja koje je u skladu s političkim i društvenim prilikama uoči zaključenja ugovora imalo uslijediti.

U prijavi o stanju pologa u bankama J. G. Blau prijavio je vlasništvo pologa kod Poštanske ugarske komercijalne banke u Budimpešti u iznosu od 142.000 kruna, kod Pester Erster Vaterlandischer Sparcassa Vereina polog u iznosu od 12.000 kruna, te kod Ugarske opće kreditne banke u Budimpešti polog u iznosu od 170.000 kruna.¹⁶ Delegaciji Ministarstva financija upućena je obavijest i o stanju pologa nasljednika ostavine nakon smrti J. G. Blaua. Navode se Helena pl. Knobloch, Matilda Hengl, Miroslav pl. Lobe, Rikard pl. Lobe, Fridrika Herman.¹⁷ Još jedna prijava sadrži i prijavu pologa nasljednika Matilde Gillming rođ. Blau iz Osijeka, sestre ostavitelja. Nasljednice, prema sadržaju rješenja donesenog po provođenju ostavinske rasprave nakon smrti Matilde Gillming, bile su njezine kćeri Matilda Hengl i Marija pl. Janković, koje se u određenim ispravama tijekom provođenja agrarne reforme navode kao nasljednice veleposjeda Pomoćin.¹⁸ Nakon ostavinske rasprave koja je

¹⁴ Kupoprodajni ugovor zaključen je u prosincu 1919. godine. HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.1. Josip Gustav Blau, imovinski spisi 1907. – 1921.

¹⁵ Kupoprodajni ugovor zaključen je u prosincu 1919. godine. HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.1. Josip Gustav Blau, imovinski spisi 1907. – 1921.

¹⁶ Obavijest je upućena Ministarstvu financija 26. rujna 1920. godine.

¹⁷ Iznos pologa kod Austro-ugarske banke u Beču iznosio je 440.000 kruna. Angela Hermann kod iste banke prijavila je polog od 150.000 kruna, Helena pl. Knobloch iznos od 50.000 kruna, Matilda Hengl iznos od 440.000 kruna, Miroslav pl. Lobe iznos od 20.000 kruna, Rikard pl. Lobe iznos od 200.000 kruna, Fridrika Herman iznos od 150.000 kruna. Još jedna prijava sadrži prijavu pologa nasljednika Matilde Gillming rođ. Blau iz Osijeka. Naveden je polog u iznosu od 81.000 kruna pri Austro-ugarskoj banci u Beču te polog u iznosu od 137.400 kruna pri Austro-ugarskoj banci u Budimpešti. Svi dokumenti imaju oznaku datuma 28. rujna 2020. HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.2. Josip Gustav Blau, ostavinski spisi 1921-1922.

¹⁸ Nasljednice veleposjeda Pomoćin nakon smrti Josipa Gustava Blaua bile su Paulina Lobe i Matilda Gillming prema oporuci Josipa Gustava Blaua sastavljenoj 1. lipnja 1914. Kako je Matilda Gillming, sestra Josipa Gustava Blaua, preminula prije njega, Matilda Hengl i njezina sestra Marija Janković naslijedile su imanje Pomoćin nakon majčine smrti. HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Zapisnik sastavljen 19. oktobra 1922HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Rješenje br. 2607 – 1922. od 24. ožujka 1922. Josip Gustav Blau – ostavina veleposjed u Osijeku.

održana 8. kolovoza 1920., nasljednice umrle Matilde Gillming postale su njezine kćeri Matilda Hengl i Marija pl. Janković.¹⁹ Ta će okolnost biti relevantna prilikom provođenja eksproprijacije tijela nadležnih za agrarnu reformu jer se cijeli postupak nakon smrti Josipa Gustava Blaua, vodio protiv, tj. u odnosu na njegove nasljednike. Premda oporuka koju je napisao Josip G. Blau nije pronađena u sadržaju fonda, kao ni u zbirci oporuka u Državnom arhivu u Osijeku, iz sadržaja pojedinih isprava donesenih u okviru agrarne reforme sadržaj oporuke uspješno se rekonstruirao.²⁰

3. OPĆENITO O AGRARNOJ REFORMI

Političke, društvene i ekonomske prilike koje su prethodile provođenju agrarne reforme na području države SHS neposredno nakon Prvog svjetskog rata mogu se raspoznati već u poslanici Narodnog vijeća Države SHS od 14. studenoga 1918. godine.²¹ Nezadovoljstvo seljaka nedovoljnom količinom obradive zemlje osobito se osjećalo na području Vojvodine, Hrvatske i Slavonije, a česta razbojstva, kao i nasilni napadi na pojedina vlastelinstva po završetku Prvog svjetskog rata, stvarali su atmosferu koja je sa svrhom rješavanja uzavrele društvene situacije morala normativno urediti agrarno pitanje u zemlji.²² Kako je Država SHS relativno kratko postojala, čini se da propisi koji su uređivali agrarno pitanje nisu ni uspjeli zaživjeti u praksi.

Nakon proglašavanja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, pred državu je postavljen vrlo važan zadatak koji se morao što hitnije provesti. Siromašno seljaštvo bilo je sve glasnije te je sa svojim zahtjevima dovelo do proglašenja agrarne reforme od strane regenta Aleksandra Karađorđevića.²³ U siječnju 1919. godine objavljen

¹⁹ Proizlazi iz Zapisnika sastavljenog pri Državnom odvjetništvu u Osijeku 8. kolovoza 1920. god. DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.2. Obiteljska dokumentacija, kut. 2., HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Zapisnik sastavljen 19. oktobra 1922.

²⁰ Vidi: Očitovanje na rješenje ministra za agrarnu reformu od 17. novembra 1928. b. 40375/1928. zatim na uređivanje preduzeto na temelju ovog rješenja po Županijskom agrarnom uredu u Osijeku 21. i sljedećih dana mjeseca novembra, konačno na rješenje Ministra za agrarnu reformu od 27. novembra 1928. br. 41770/1928. koje je uslijedilo na našu predstavku od 10. decembra 1932. HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua.

²¹ „U našoj Državi Slovenaca, Hrvata i Srba moći će svaka obitelj, danas i za dugo vremena, dobiti dosta i to plodne zemlje za svaki posao, a da se nikome ne učini nasilje, nepravda i šteta...“, Šišić, F., *Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1919.*, Matica hrvatska, Zagreb, 1920., str. 247.

²² Vrbošić, J. *Kolonizacija u Slavoniji i Baranji 1919. – 1941. godine* (neobjavljena doktorska disertacija). Pravni fakultet u Osijeku, Osijek, 1986., str. 66., str. 34.

²³ Kraljevstvo SHS proglašeno je 1. prosinca 1918. godine, a agrarna reforma proglašena je na Novu godinu 1919. godine. Ovakva brza reakcija na zahtjeve govori koliko je pitanje bilo goruće. Do proglašenja agrarne reforme mnogi veleposjedi širom Hrvatske pretrpjeli su velike štete, pljačke i nereda od strane buntovnih akcija seljaštva. Ogorčenost nisu osjetili samo veleposjednici nego i ostali (općine, javnobilježnički uredi, trgovci, škole). Ministarstvo za socijalnu politiku provodilo je agrarnu reformu preko posebnog odjeljenja za agrarnu reformu, no u veljači 1920. godine u Beogradu je osnovano Ministarstvo za agrarnu reformu. Šimončić-Bobetko, Z., „Agrarna reforma na području Hrvatskog zagorja, Međimurja i Podravine u međuratnom razdoblju (1918-1941)“, *Povijesni prilozi*, 7/7, 1988., str. 31-76., <https://hrcak.srce.hr/107426>.

je Manifest regenta Aleksandra narodu u kojem je, između ostalog, bilo rečeno: „Ja želim da se odmah pristupi pravednom rešenju agrarnog pitanja, i da se ukinu kmetstva i veliki zemljišni posjedi. U oba slučaja zemlja će se podijeliti među siromašne seljake s pravnom naknadom dosadašnjim svojim vlasnicima... Zato sam pozvao moju vladu da odmah obrazuje komisiju, koja će spremiti rješenje agrarnog pitanja, a seljake-kmetove pozivam da, s povjerenjem u moju Kraljevsku riječ, mirno sačekaju, da im naša država zakonskim putem preda zemlju...“.²⁴

Radi uspješnog provođenja agrarne reforme po završetku Prvog svjetskog rata, nadležna tijela Kraljevine Jugoslavije nastojala su u potpunosti likvidirati sve preostale oblike feudalnih odnosa.²⁵ Reforma je primarno smjerala na likvidaciju plemićkih i crkvenih veleposjeda u Hrvatskoj, a većina je već u prvom razdoblju do 1925. započela s likvidacijom. Međutim, reforma nije pogađala stanovništvo Srbije jer, prema mišljenju određenih autora, na području Srbije nije bilo veleposjeda kakvi su egzistirali u Slavoniji, Zagorju i Dalmaciji. Na području Srbije još je u razdoblju Miloša Obrenovića nakon protjerivanja Turaka veličina zemljišnog posjeda ograničena na sedam hektara.²⁶ Kada je riječ o području Dalmacije, važno je napomenuti kako se Prethodne odredbe za pripremu agrarne reforme,²⁷ kao najznačajniji pravni propis u agrarnom zakonodavstvu na tom području, nije primjenjivao zbog zabrane admirala savezničkih sila kao i Sjedinjenih Američkih Država dok se o pitanju pripadnosti Dalmacije ne donese konačna odluka na konferenciji mira.²⁸ Zakoni agrarne reforme primjenjivali su se u najvećoj mjeri na području Vojvodine, Slavonije, Hrvatske i Slovenije.²⁹

Od trenutka donošenja odluke pa sve do 1931. kada je na snagu stupio Zakon o likvidaciji agrarne reforme na velikim posedima,³⁰ agrarna reforma provedena je na osnovi Prethodnih odredaba za pripremu agrarne reforme od 25. veljače 1919. godine. Temeljem Prethodnih odredbi u čl. 9 predviđena je eksproprijacija svih velikih posjeda na području Kraljevine SHS u svrhu predaje zemlje onim državljanima koji se bave obrađivanjem zemlje, a zemlje uopće ili nemaju ili nemaju u dovoljnoj mjeri koliko mogu sami sa svojom obitelji obrađivati. Pri tome su prioritet imali invalidi, siročad ratnika, udovice i vojnici dobrovoljci koji su se borili za oslobođenje i

²⁴ Radić, Lj., *Prvi koraci k agrarnoj reformi*, Izdanje zadružnog saveza, Leonova tiskara, Split, 1919., str. 9, *Manifest Regenta Aleksandra narodu od 6. siječnja 1919.*, Službene novine Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, br. 2 od 28. siječnja 1919.

²⁵ Šimončić-Bobetko, Z., *op. cit.* u bilj. 10, str. 11, 87-100.

²⁶ Banić, P. i Peklić, I., „Agrarna reforma poslije Prvog svjetskog rata i Grkokatolička biskupija: osvrt na provedbu u sjevernoj Hrvatskoj“, *Cris: Časopis Povijesnog društva Križevci*, 17 1, 2015., str. 25-39. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/150049>.

²⁷ Prethodne odredbe za pripremu agrarne reforme, Službene novine, br. 11, 27. II. 1919. Agrarna reforma, Uredbe, naredbe i raspisi, Izdanje Ministarstva za agrarnu reformu Kraljevine SHS u Beogradu, Tisak kralj. Zemaljske vlade u Zagrebu, Zagreb, 1920., str. 12-17.

²⁸ Okružnica Pokrajinske vlade za Dalmaciju od 6. rujna 1919. br. VI 1318/19. Agrarna reforma, Uredbe, naredbe i raspisi, Izdanje Ministarstva za agrarnu reformu Kraljevine SHS u Beogradu, Tisak kralj. Zemaljske vlade u Zagrebu, Zagreb, 1920., str. 226.

²⁹ Tašner J. i Radikon, A., *Zakon o likvidaciji agrarne reforme na velikim posedima sa komentarom i potrebitim zakonima agrarne reforme*, Štamparija „Skrelić“, Beograd, 1931., str. 9.

³⁰ *Ibid.*, str. 5-78.

ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca. Budući da su dobrovoljci bili favorizirani agrarni interesenti prilikom podjele ekspropiranih površina veleposjeda, važno je spomenuti kako je Uredba Ministarskog savjeta Kraljevstva SHS definirala tko se imao smatrati dobrovoljcem. Sukladno čl. 1. Uredbe o dobrovoljcima dobrovoljcem se smatrao svaki građanin Kraljevstva SHS koji je dobrovoljno stupio u srpsku vojsku kao redov ili podoficir i to zaključno do 18. studenog 1918. godine te u njoj ostao do demobilizacije ili iz nje bio otpušten redovnim putem kao nesposoban.³¹

Ono što se smatralo velikim posjedom imalo se utvrditi sadržajem posebnog zakona u skladu s ekonomskim i posjedovnim prilikama na pojedinim dijelovima Kraljevine. Neovisno o tome, u § 10 Prethodnih odredaba za pripremu agrarne reforme izričito je navedeno što se ima smatrati velikim posjedom. Uz fideikomisna dobra, velikim su se posjedima smatrali posjedi veličine od 100 do 500 jutara obradivog zemljišta.³² Zbog preširoke formulacije površine velikog posjeda, Uredba kralja Aleksandra o zabrani otuđivanja i opterećivanja velikih posjeda³³ u § 2 pobliže je označila što se na pojedinim područjima definiralo pojmom velikog posjeda. Kada je riječ o području Virovitičke i Srijemske županije u Slavoniji te u opsegu Banata, Bačke i Baranje i u novim krajevima Srbije, velikim posjedom smatrala se površina veća od 300 ha obradivog zemljišta ili 500 ha zemljišta uopće.³⁴ Istom je uredbom zabranjeno raspolaganje velikim posjedima pravnim poslovima među živima, ali i putem javnih, dobrovoljnih ili ovršnih dražbi radi osiguranja eksproprijacije velikih posjeda.³⁵ Iako se zabrana raspolaganja pokušavala opravdati potrebom za racionalnom organizacijom funkcioniranja posjeda i adekvatnim iskorištavanjem kapaciteta pojedinih imanja u zbilji, kao što će se vidjeti na primjeru imanja Pomoćin, nije se o racionalizaciji osobito vodilo računa. Prema mišljenju Vrbošića, javna svrha koja se nastojala postići eksproprijacijom bila je preraspodjela veleposjedničke zemlje onim zaslužnim pojedincima koji je nisu imali dovoljno. Pri tome se osobito mislilo na dobrovoljce.³⁶ Autor nadalje smatra kako agrarna reforma na našim područjima nije težila k očuvanju rentabilnih gospodarstava.³⁷ Težilo se k raspodjeli onih gospodarstava pojedinaca koji su bili često politički nepodobni što je rezultiralo izrazitom pravnom nesigurnosti, a to će se nastojati prikazati u nastavku i na primjeru imanja Pomoćin.

³¹ Čl. 1. Uredbe o dobrovoljcima vidi: Agrarna reforma, Uredbe, naredbe i raspisi, Izdanje Ministarstva za agrarnu reformu Kraljevine SHS u Beogradu, Tisak kralj. Zemaljske vlade u Zagrebu, Zagreb, 1920., str. 264.

³² Vidi § 10 Prethodnih odredaba za pripremu agrarne reforme.

³³ Uredba o zabrani otuđivanja i opterećivanja velikih posjeda, Službene novine, br. 82., 12. VIII. 1919.

³⁴ Čl. 2. Uredbe.

³⁵ Vidi čl. 1. Uredbe.

³⁶ Vrbošić, *op. cit.* u bilj. 21, str. 66.

³⁷ *Ibid.*, str. 51.

4. AGRARNA REFORMA I EKSPROPRIJACIJA VELEPOSJEDA POMOĆIN DO 1931. GODINE

Agrarnom reformom na području nadležnosti Županijskog agrarnog ureda u Osijeku obuhvaćena su ukupno osamdeset i tri osječka veleposjeda.³⁸ Veleposjed Blau, poznat i kao veleposjed Pomoćin, u upravnim dokumentima analiziranim za potrebe ovog istraživanja u trenutku donošenja popisa sačinjavale su četiri pustare u općini Čepin, Dopsin, ukupne površine 1207 jutara, od toga u sferi vodne zadruge 1111 jutara, a u matičnom području 437 jutara. U istom je dokumentu naznačeno kako se ostale čestice u matičnom području ne bi trebale upotrijebiti u svrhu agrarne reforme, tj. trebale su biti izuzete od eksproprijacije dok za one izvan matičnog područja nije bilo osobitog ograničenja.³⁹ Popis veleposjeda na području nadležnosti Županijskog agrarnog ureda u Osijeku najraniji je datirani dokument koji sadrži podatke o površini veleposjeda koji su službeno korišteni za potrebe provođenja agrarne reforme.

Sa svrhom sigurnog provođenja eksproprijacije i agrarne reforme, u srpnju 1919. stupila je na snagu Uredba o zabrani otuđenja i opterećenja velikih poseda. Sadržaj uredbe nastojao je onemogućiti da se bilo kojim pravnim raspolaganjima zemljišta spriječi izmjena strukture veleposjeda, a time osujeti uspješnost provođenja reforme. Sva raspolaganja veleposjedom bez dozvole Ministarstva za agrarnu reformu ovom su uredbom zabranjena. Iz tog razloga, površina veleposjeda Pomoćin od trenutka stupanja na snagu ovog propisa nije se mijenjala.

U ovom dijelu istraživanje će obuhvatiti različite pravno-postupovne aktivnosti tijela nadležnih za agrarnu reformu u svrhu eksproprijacije veleposjeda Pomoćin. Kako je eksproprijacija posjeda provedena u više navrata u razdoblju od 1921. do 1929. godine, u nastavku se mogu pratiti aktivnosti Županijskog agrarnog ureda u Osijeku neposredno prije provođenja rasprave o određivanju užeg i šireg maksimuma i supermaksimuma veleposjeda. Potom će se analizirati postupak donošenja odluke o eksproprijaciji veleposjeda iz 1922. kojom je eksproprijiran najveći dio površine veleposjeda, a naposljetku će se obrazložiti zasebni zahtjevi agrarnih interesenata povodom kojih je nakon 1924. eksproprijiran preostali dio površine veleposjeda.

4.1. O zahtjevima agrarnih interesenata prije donošenja odluke o eksproprijaciji veleposjeda

Kao što je to bio slučaj i na ostalim imanjima i veleposjedima na području Kraljevine SHS, zauzimanje veleposjedničke zemlje od strane dobrovoljaca, koji su nakon Prvog svjetskog rata smatrali kako im pripada pravo na obradivu zemlju zbog doprinosa stvaranju zajedničke jugoslavenske države, može se primijetiti i

³⁸ HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Popis veleposjeda na području Župan. Agrarnog Ureda u Osijeku (kut. 3).

³⁹ HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Popis veleposjeda na području Župan. Agrarnog Ureda u Osijeku (kut. 3).

na veleposjedu Pomoćin. Čak i prije no što se pristupilo aktivnostima upravnih organa nadležnih za provođenje reforme, određene čestice u okviru veleposjeda bile su podijeljene istaknutim dobrovoljcima. Tako, primjerice, sadržaj očitovanja osobe koja je bila zadužena za knjigovodstvene poslove imanja Pomoćin, upućen Vjekoslavu Henglu, navodi kako su dobrovoljci samovoljno zauzeli zemljišne površine u okviru imanja još u rujnu 1921.⁴⁰ Županijski agrarni ured u Osijeku u više je navrata pozitivno rješavao zahtjeve dobrovoljaca za dodjeljivanjem zemljišta, čini se po diskrecijskoj ocjeni svaki put kada je pristigao zahtjev skupine dobrovoljaca ili nekog istaknutnog pojedinca.⁴¹

Takvo je postupanje legalizirano i odlukama viših državnih tijela nadležnih za pitanje reforme. Naredbom *Ministarskog Saveta* u travnju 1919. godine eksproprijirano je 100 jutara obradive zemlje veleposjeda i dodijeljeno je u privremeni zakup seljacima sela Dopsin.⁴² Valja napomenuti kako su površine obuhvaćene odlukom zauzete i prije njezina donošenja. Pravni status privremenih zakupnika reguliran je sadržajem Uredbe br. 14140 o izdavanju velikih posjeda u četverogodišnji zakup.⁴³ Do konačnog provođenja agrarne reforme bilo je nužno omogućiti izdavanje zemlje u zakup kako bi se uredili odnosi između veleposjednika i siromašnih seljaka zemljoradnika kao privremenih zakupaca te da se objema stranama omogući racionalni rad.⁴⁴ Tako je i pustara Dopsin u cijelosti predana u zakup u trajanju od četiri godine dobrovoljcima i ostalim interesentima agrarne reforme sela Dopsin. Od zakupa su izuzete samo zgrade koje se sastoje od kuće za stanovanje, štale i čardaka. Kako su vlasnici veleposjeda navedene zgrade smjerali srušiti, dobrovoljci su postavili zahtjev Županijskom agrarnom uredu u Osijeku, a isti je donio odluku o zabrani rušenja i oštećenja spomenutih zgrada na pustari „Gaj“.⁴⁵ Odlukom Agrarne direkcije u Zagrebu riješeno je da se sve prazne zgrade u okviru spomenute pustare posjeda Blau predaju naseljenim dobrovoljcima iz Dopsina koji nemaju stanove u privremeni zakup s pravom određivanja zakupnine sporazumno s vlasnikom posjeda.⁴⁶

⁴⁰ Navode se Živko Kimlevac, Racko Janković i Pavo Prekodravac koji su zaposjeli tri kat. jutra, Stanko Gavrilović i Duško Milinković po jedno jutro, a Sreto Radosavljević, Manojla Gavrilović, Savo Janković, Bogoljub Stojanović, Nikola Strajinić i Justo Milinković 800 kvadratnih hvati. HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua. U obavijesti se navodi i 14 drugih interesenata koji su međusobno i samovoljno podijelili zemljišne površine 5. veljače 1922.

⁴¹ Vidi: Rješenje br. 2717.-1921. od 1. decembra 1921. Predmet: Hrkalović Stojan dobrovoljac moli nadjeljbu zemlje na pustari Annahofu. HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua.

⁴² HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Obavijest-Poverenik ministarstva za agrarnu reformu za kotar Osijek Dr. Slavko Michil, Broj: 161-1919., (kut. 3)

⁴³ Uredba br. 14. 140 o izdavanju velikih posjeda u četverogodišnji zakup, *Službene novine*, br. 204, 16. IX 1920.

⁴⁴ Agrarna reforma, Uredbe, naredbe i raspisi, Izdanje Ministarstva za agrarnu reformu Kraljevine SHS u Beogradu, Tisak kralj. Zemaljske vlade u Zagrebu, Zagreb, 1920., str. 54-63.

⁴⁵ Odluka Županijskog agrarnog uredu u Osijeku br. 791- 1921. od 5. maja 1921. HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Popis veleposjeda na području Župan. Agrarnog Ureda u Osijeku, (kut. 3)

⁴⁶ Odluka Županijskog agrarnog uredu u Osijeku br. 4344- 1922, od 10. decembra 1922.

Kako su agrarni zakupi istekli nakon četiri godine, župan Osječke oblasti donio je odluku o produženju zakupa nakon 30. rujna 1924. godine.⁴⁷ Prema sadržaju odluke, svi zakupi koji su zaključeni s agrarnim interesentima, kolonistima, tj. naseljenicima ili dobrovoljcima imali su biti produženi do donošenja Zakona o eksproprijaciji velikih posjeda i kolonizaciji kojim se definitivno trebalo riješiti pitanje otkupa preuzetih zemljišta. Navedena su pitanja razjašnjena tek stupanjem na snagu Zakona o likvidaciji agrarne reforme na velikim posedima 1931. godine.

4.2. Određivanje užeg i šireg maksimuma i supermaksimuma veleposjeda

Uredbom Ministarstva za agrarnu reformu od 3. rujna 1920. br. 14140 o izdavanju zemljišta velikih posjeda u četverogodišnji zakup u § 4 imalo se pristupiti određivanju maksimuma posjeda pojedinih veleposjednika koji su trebali biti ostavljeni na slobodno raspolaganje veleposjednicima, a time izuzeti od eksproprijacije. Sukladno Uredbi, svaki je veleposjednik mogao samostalno izabrati polovinu maksimuma koja mu se ostavljala na slobodno raspolaganje, a da bi se maksimum mogao odrediti, svaki je veleposjednik bio obvezan dostaviti podatke koji su se odnosili na površinu veleposjeda, katastarske planove, kulture, ali i pojedinih zgrada koje su se nalazile u okviru veleposjeda.⁴⁸ O navedenim pojedinostima, kao i označenim površinama maksimuma i supermaksimuma, veleposjednici su bili obvezni poslati obavijest nadležnim županijskim agrarnim uredima. U sadržaju fonda nalazi se i precizna obavijest koja je u pogledu stupanja na snagu spomenute uredbe odredila na koji način svaki veleposjednik može odrediti zemljišne površine koje mu se imaju ostaviti u posjedu s naslova maksimuma. Uz obavijesti upućene vlasnicima veleposjeda Pomoćin, stoji i napomena da će se „odvojna“ rasprava na kojoj će se odlučiti o zahtjevima veleposjednika održati u razdoblju između 5. i 31. srpnja 1921. god.⁴⁹

U Virovitičkoj županiji maksimum posjeda iznosio je 300 hektara obradivog zemljišta, odnosno 500 hektara uopće.⁵⁰ Maksimum je definiran ranije spomenutom Uredbom o zabrani opterećivanja i otuđivanja zemljišta. Sukladno pravnim propisima donesenim o okviru provedbe agrarne reforme, veleposjednicima se u zakonom određenim slučajevima mogao ostaviti fond zemljišnih površina iznad maksimuma kada je to bilo potrebno za poljoprivrednu i mljekarsku industriju, za gajilišta stoke i ergelu, gajilišta sjemena za proizvodnju industrijskog bilja, ali je dodjeljivanje supermaksimuma moralo biti obrazloženo mišljenjem ekonomskog stručnjaka. Brojni veleposjednici, smatrajući kako će na neki način uspjeti izbjeći provođenje reforme, nisu niti pristupili određivanju zemlje maksimuma i supermaksimuma.

⁴⁷ Odluka br. 18536- 1924, 8. augusta 1924.

⁴⁸ Uredba o izdavanju zemljišta velikih posjeda u četverogodišnji zakup, § 4.

⁴⁹ HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Zadruga za regulaciju rijeke Vuke u Osijeku. Predmet: Pripreme za odvojne rasprave i određivanje maksimuma veleposjedu.

⁵⁰ HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Predmet: Blau G. Josip, ostavina veleposjednik u Osijeku odvojna rasprava, br. 2607/1922.

Nasljednici veleposjeda Blau, s obzirom na to da je Josip Gustav Blau preminuo prije pokretanja postupka, svoj su zahtjev odredili te ga uputili nadležnom tijelu. U tom pogledu nadležno je tijelo, Županijski agrarni ured u Osijeku donijelo sljedeću odluku.

Odluka Županijskog agrarnog ureda u Osijeku br. 2607-1922. koja je donesena 24. svibnja 1922. po provođenju odvojenih rasprava za imanje Pomoćin (19. srpnja, 2. kolovoza, 15. listopada i 11. svibnja 1922.) sadrži podatke o površini posjeda, vlasnicima posjeda, ali i o maksimumu posjeda koji je nakon provođenja Uredbe preostao vlasnicima veleposjeda.⁵¹ Posjed je sastavljen od zemljišnih čestica u poreznim općinama Čepih, Hrastin i Tenjski Antunovac u ukupnoj površini od 1276 jutara. U odluci stoji kako je veleposjednik ranije pogrešno naveo ukupnu površinu posjeda od 1146 jutara. Sva zemlja koju veleposjednik nije samostalno obrađivao, već ju je predao u zakup, postala je dio raspolaganja Agrarnog ureda jer su svi zakupni odnosi temeljem § 15 Prethodnih odredaba za pripremu agrarne reforme imali biti razriješeni. Vlasnicom veleposjeda površine 1160 jutara oporukom je određena Matilda Gillming, a pustare Tenjski Antunovac površine 90 jutara Paulina Lobe.⁵² Prema § 4 Uredbe, odabran je maksimum od strane vlasnika veleposjeda i to na imanju Pomoćin ukupno 140 jutara s preciznim navođenjem katastarskih brojeva čestica te na imanju Tenjski Antunovac 20 jutara. S naslova druge polovine maksimuma vlasnici su istaknuli zahtjev da im se ostavi arondirana površina na gospodarskom okrugu Veliki Pomoćin ukupne površine od 260 jutara. Za uredno vođenje gospodarstva na imanju Veliki Pomoćin vlasnicima je ostavljeno 20 jutara parcela, dijelom u gospodarskom okrugu Veliki Pomoćin, dijelom u gospodarskom okrugu Anahof. S naslova supermaksimuma vlasnicima je ostavljeno 265 jutara površine. Sva ostala površina veleposjeda ovom je odlukom odvojena za svrhe provođenja agrarne reforme. Dobrovoljcima se ovom odlukom imalo razdijeliti 48 jutara površine u okviru Velikog Pomoćina, 54 u okviru Anahofa, a 44 katastarska jutra u okviru Tenjskog Antunovca pod uvjetom korištenja površina u poljoprivredne svrhe i njihova urednog održavanja.

O ovoj odluci vlasnici posjeda očitovali su se usmeno na zapisnik pri Agrarnom uredu u Osijeku.⁵³ Vlasnici su naveli kako je površina veleposjeda pogrešno

⁵¹ HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Predmet: Blau G. Josip, ostavina veleposjednik u Osijeku odvojna rasprava, br. 2607/1922., Osijek, 24. marta 1922.

⁵² Oporuka je sastavljena 1. srpnja 1914. godine. HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Odluka za veliki posjed ostavina J. G. Blaua, br. 9326 Agrarnog reda u Osijeku, 19. oktobra 1922. O oporučnim nasljednicima Josipa Gustava Blaua vidjeti ranije u bilj. 18.

⁵³ HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Predmet: Priprema za odvojne rasprave i određenje maksimuma, Zapisnik od 11. marta 1922. usred odluke od 07. februara 1922 br. 1648. (kut. 3) u pogledu supermaksimuma ističu se sljedeći podaci o gospodarskoj aktivnosti imanja: na imanju se sijalo 30-50 jutara šećerne repe, 20-30 jutara konoplje. Iz istog razloga vlasnici su molili da im se ostavi 120 jutara površine za sisanje šećerne repe te 20 jutara za sisanje konoplje. Na imanju se nalazilo 40 simentalskih krava i dva bika za što se molilo ostaviti u okviru supermaksimuma 60 jutara, a 35 jutara za održavanje belgijske ergele. Na posjedu se nalazilo 41 konvencionaških obitelji, te se za svrhu održavanja deputantskog zemljišta zahtijevalo dodatnih 50 jutara. Vlasnici su molili da im se ostave i pašnjaci u okviru matičnog područja regulacije rijeke Vuke koji su potrebni za održavanje stoke i konja.

utvrđena, a stvarna površina bila je manja za 50 katastarskih jutara o čemu su priložili posjedovne listove i gruntovne izvatke. Prema knjigovodstvenim računima imanja Pomoćin od 2. siječnja 1922. imanje se sastojalo od 1153 jutara površine. Nadalje, u dokumentu je označena prva polovina maksimuma na imanju Veliki Pomoćin od 240 katastarskih jutara te na imanju Tenjski Antunovac 20 jutara čime je prvi maksimum ukupno iznosio 260 jutara. Poblize su označene katastarske čestice druge polovine maksimuma, iste površine prvog, 260 jutara, od kojih je 240 jutara u okviru Veliki Pomoćin, a drugih 20 u okviru Tenjskog Antunovca. U pogledu supermaksimuma koji je određen ranije donesenom odlukom, vlasnici su potanko opisali agrarne kulture koje su se uzgajale na imanju, ali i naveli točne podatke o broju stoke i konja koji su zatečeni na imanju uoči provođenja priprema za agrarnu reformu.

Odlukom osječkog Agrarnog ureda, od imanja Veliki Pomoćin odvojena su tj. ekspropirana ukupno 263 jutara obradivog zemljišta.⁵⁴ Nadalje, odlukom protiv koje je podnesena žalba vlasnika posjeda,⁵⁵ odvojeno je još 157 jutara za potrebe kolonizacije dobrovoljaca čime je posjed smanjen za ukupno 421 jutro. Tome se pridodaje još i 48 jutara zemlje koja je oduzeta za „domaću potrebu“ općina Čepin i Dopsin čime je imanje umanjeno za 470 jutara.

U žalbi protiv odluke Agrarnog ureda u Osijeku zasebno se navodi kako interesenti kojima je zemlja veleposjeda imala biti razdijeljena nisu bili pravovremeno obaviješteni o odluci prema kojoj im je zemlja veleposjeda imala biti razdijeljena i predana u posjed.⁵⁶ Ta je razdioba morala biti provedena do 25. ožujka, no kako su vlasnici veleposjeda o odluci obaviješteni tek 30. ožujka, dovedeni su u situaciju da su obvezni predati pooranu i posijanu zemlju interesentima. Iz istog su razloga vlasnici posjeda zahtijevali obustavu daljnje raspodjele zemlje kolonistima u navedenoj gospodarskoj godini. Nadalje, izvjesno je kako se odlukom Agrarnog ureda o provođenju reforme u smislu Uredbe od 3. rujna 1920. br. 14140 nakon

⁵⁴ HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Odluka za veliki posjed ostavina J. G. Blaua, br. 9326 Agrarnog reda u Osijeku, 19. oktobra 1922.

⁵⁵ Odluka od 24. marta 1922. br 2807/1922 nije dostupna u sadržaju fonda. No, kako je obrazloženje odluke razlog za podnošenje žalbe protiv odluke, sadržaj odluke rekonstruiran je posredstvom žalbe koju su vlasnici imanja uputili Agrarnom uredu u Osijeku. U žalbi se navodi kako je nadležno tijelo namjerno propustilo dostaviti odluku (odluka je dostavljena 30. 5. 1922., a rok za bezuvjetnu razdiobu dodijeljene zemlje bio je 25. 5. 1922.) da se interesentima podijeli posijana zemlja koje je i samo Ministarstvo htjelo izbjeći. Nadalje, odluka o odbijanju uvažavanja zahtjeva vlasnika u pogledu supermaksimuma nije obrazložena. Potpuno je zanemareno rješenje hidrotehničke komisije prema kojoj bi se svi „supermaksimi“ velikih posjeda na području vodne zadruge trebali isključiti iz podjele po Agrarnoj reformi do donošenja zakona. Također, navode i činjenicu da im je daleko više zemlje oduzeto nego drugim veleposjednicima (oduzeto im je do tada 470 jutara). Nadalje, ekonomski stručnjak uopće nije točno ispitao posjed i okolnosti te mole novi očevid koji su spremne platiti. Uz žalbu su priložile potvrde šećerane u Osijeku i Slavonske tvornice konoplja i lana d.d. u Osijeku uz dokaz koje su površine zadnjih 10 godina zasijavali šećernom repom i kudeljom. – HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Žalba županijskom agrarnom uredu u Osijeku protiv odluke od 24. marta 1922. broj 2807/1922 (kut. 3).

⁵⁶ Prema odluci interesentima koji su bili obaviješteni o tome da im je zemlja veleposjeda razdijeljena, ista je trebala biti predana u posjed do 25. marta 1922. Naredba Ministarstva za agrarnu reformu od 4. marta 1922. br. 9991.

provedene usmene rasprave nisu uvažili zahtjevi vlasnika veleposjeda u smislu određivanja supermaksimuma koji je prema sadržaju zapisnika imao iznositi ukupnih 345 jutara. Za neuvažavanje zahtjeva vlasnika nije ponuđeno obrazloženje u sadržaju odluke. Također, nije uvaženo niti rješenje hidrotehničke komisije prema kojem 437 jutara zemlje u matičnom području nije bilo podesno za individualnu diobu. Sukladno sadržaju napadane odluke, veleposjed Pomoćin u većoj je mjeri ekspropiriran u odnosu na sve ostale susjedne veleposjede u nadležnosti Agrarnog ureda u Osijeku. Dakle, iz sadržaja odluke jasno proizlazi da se agrarna reforma nije provodila jedinstveno ni razmjerno na svim veleposjedima. Prema sadržaju dokumentacije fonda jasno je kako je žalba upućena Agrarnoj direkciji u Zagrebu odbijena kao neosnovana.⁵⁷ Ono što se zaključno može konstatirati nakon provođenja odvojenih rasprava kao i žalbi na odluke o eksproprijaciji nadležnog tijela vlasnicima je ostavljen propisani maksimum veličine 521 jutra te supermaksimum veličine 186 jutara.

4.3. Eksproprijacija veleposjeda za potrebe dobrovoljaca, kolonista i drugih interesenata nakon 1924. godine

Ranije objašnjen postupak eksproprijacije veleposjeda Pomoćin u razdoblju 1921. –1923. godine nije okončao odvajanja dijelova imanja. U razdoblju nakon 1923. eksproprijacija pojedinih dijelova imanja provodila se ovisno o zahtjevima agrarnih interesenata. U nastavku smo nastojali kronološki predočiti odluke nadležnih tijela o odvajanju površina imanja, ali i obratiti pozornost na žalbene navode vlasnika veleposjeda koji su bez uspjeha nastojali zadržati dijelove veleposjeda temeljem odgovarajućih tada važećih propisa.

Odlukom Županijskog agrarnog ureda u Osijeku 1924. godine uslijedilo je oduzimanje nova 93 katastarska jutra za kolonizaciju dobrovoljaca i kolonista te za podmirenje eventualne domaće potreba sela Dopsin i Čepin.⁵⁸ Važnost ove odluke prilikom istraživanja agrarne reforme imanja Blau jest i u tome što sadrži podatke o dosadašnjim pravomoćnim oduzimanjima posjeda. Prema sadržaju ove odluke, do trenutka njezina donošenja oduzeto je 389 katastarskih jutara, od čega je 360 jutara podijeljeno interesentima agrarne reforme. Razlika odvojenih i podijeljenih površina navedena je kako bi se time potvrdilo da je 25 jutara odvojeno odlukom Agrarnog ureda u Osijeku br. 9326 za domaće potrebe sela Dopsina te se nalaze u posjedu različitih osoba sela Dopsin koje su navodno posjed stekle zamjenom zemljišta s vlasnikom imanja. Nasljednicima se predlaže da pravo vlasništva dokažu sudskim putem.

Protiv ove odluke vlasnici su uložili žalbu, navodeći kako je oduzimanje posjeda protuzakonito s obzirom na to da narušava temeljna načela zakonodavstva te dovodi

⁵⁷ Isto je navedeno u rješenju Agrarnog ureda u Osijeku br. 9524-1923, od 22. novembra 1923.

⁵⁸ Odluka Županijskog agrarnog ureda u Osijeku 1751/1924 kao i sadržaj žalbe protiv odluke. HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaui, Žalba protiv odluke od 28. februara 1924 br 1751/1924.

do pravne nesigurnosti. Prema mišljenju zastupnika vlasnika imanja, ministar za agrarnu reformu rješenjem od 27. listopada 1923., broj 14994,⁵⁹ osnažio je rješenje Agrarnog ureda br. 9326 od 19. listopada 1922. te rješenje Agrarne direkcije u Zagrebu br. 153 od 16. siječnja 1923. godine. Vodeći se uvažavanjem odredaba rješenja navedenih tijela, vlasnici su obradili zemljište te ga zasijali, ali novim odvajanjem zemljišta učinjenim po donošenju posljednje odluke o odvajanju, napravljena im je velika materijalna šteta. S druge strane, odluka je, prema mišljenju vlasnika, bila i ekonomski nepravedna jer je dovela u pitanje racionalno gospodarenje imanjem s obzirom na to da je cjelokupni oduzeti fond zemljišta pripadao glavnom gospodarskom okrugu imanja te je time povrijeđen § 4 Zakona o izdavanju zemlje u četverogodišnji zakup koji je izričito govorio o arondaciji posjeda koji se imao ostaviti vlasniku na slobodno raspolaganje. Kako je oduzeti dio posjeda ležao u sferi vodne zadruge za regulaciju rijeke Vuke, svako odvajanje posjeda moralo je biti obrazloženo zasebnim rješenjem ministarstva poljoprivrede sukladno Zakonu o davanju u zakup podvodnog zemljišta od 30. svibnja 1922. Vlasnici su u sadržaju žalbe zahtijevali uvažavanje razloga koje su naveli u obrazloženju te poništenje napadnute odluke br. 1751/1924. Žalba je „odbačena kao neumjesna“.⁶⁰ Razlog zbog kojeg ju je Agrarna direkcija u Novom Sadu kvalificirala neumjesnom jest okolnost da je ostavljeni supermaksimum, prema mišljenju ekonomskog stručnjaka, vlasnicima bio dostatan za gospodarsko iskorištavanje imanja, a da se posjedi koji su spadali u sferu vodne zadruge nisu ni oduzeli. Navodom kako je rješenje o žalbi doneseno prema uputama Ministra br. 9317 zasnovano na mišljenju ekonomskog stručnjaka, u potpunosti je odbačen navod kojim se žalitelji u žalbi pozivaju na rješenje Ministra br. 14994/23.

Iz sadržaja podneska vidljivo je kako se vlasnici imanja nikada nisu protivili provedbi agrarne reforme, ali su zahtijevali pravedno i racionalno podnošenje tereta agrarne reforme. Zaključno, osim posljednja 93 katastarska jutra, od posjeda je ranije odvojeno 390 jutara. Ako su odlukom Županijskog agrarnog ureda u Osijeku svi veleposjedi u nadležnosti Ureda trebali biti ekspropirirani u jednakoj mjeri kako bi se ostvarilo ravnomjerno podnošenje tereta reforme, tada okolnost o eksproprijaciji susjednih veleposjeda govori protiv tog pravila. Naime, posjed koji se nalazio u blizini Veleposjeda Pomoćin, vlasništvo Feliksa Pffifera, ukupne površine 1500 jutara, kao i posjed Konrada Pffifera, ukupne površine 1700 jutara, u cijelosti je pošteđen agrarne reforme.

Prilikom provođenja agrarne reforme vlasnicima veleposjeda omogućen je izbor zemljišnih čestica koje su im trebale biti ostavljene s naslova maksimuma, no okolnosti pojedinih slučajeva provođenja reforme sugeriraju kako je njihov odabir često koincidirao s već dodijeljenim zemljištima korisnika što je izazivalo njihovo

⁵⁹ Rješenje Ministarstva za agrarnu reformu povodom žalbe protiv rješenja Agrarne direkcije 153/1923. donosi rješenje pod br. 14994 dana 27. oktobra 1923. Rješenjem se odbija žalba vlasnika, nasljednika ostavine Blau s obrazloženjem da je vlasnicima ostavljen propisani maksimum od 521 jutra te supermaksimum od 186 jutara, a ta je površina po mišljenju nadležnog tijela bila dostatna za održavanje uzornog gospodarstva žalitelja.

⁶⁰ Novosadska agrarna direkcija, rješenje br. 1041. od 9. travnja 1924.

premeštanje. Nezadovoljni odbačenom žalbom, nasljednici su uputili očitovanje Županijskom agrarnom uredu u Osijeku.⁶¹ Povodom žalbe nasljednika ostavine, Ministar 18. prosinca 1924. poništava rješenje agrarne direkcije u dijelu koji se odnosio na odobrenja supermaksimuma te nalaže da se u tom pogledu provede nova odvojna rasprava.⁶²

U očitovanju podnesenom Županijskom agrarnom uredu u Osijeku nasljednice imanja Matilda Hengl i Marija Janković podnose žalbu na rješenje Ministra za agrarnu reformu br. 40375/1928 od 17. studenog 1928.⁶³ Važan podatak koji se u pogledu vlasništva imanja navodi u prvoj točki obrazloženja jest okolnost da su sestre otkupile imanje 31. prosinca 1919. godine. Vjerojatno od oporučnih sunasljednika. Nasljednice su posjednice imanja od 1916. godine prema gruntovnim upisima.

Temeljem istog rješenja, od imanja Vele Pomoćin trebalo je oduzeti drugih 181 katastarsko jutro s naslova supermaksimuma te ih razdijeliti dobrovoljcima Svetozaru Skakiću i drugovima; ukupno ih je bilo petnaest na popisu. Napominjemo kako je ranije utvrđeni supermaksimum iznosio 186 jutara te je određen rješenjem Ministra za agrarnu reformu br. 14994. Iz sadržaja obrazloženja vidljivo je kako se supermaksimum u potpunosti koristio u agrarno-gospodarske svrhe i sa ciljem racionalnog gospodarenja imanjem. Da se radilo o odluci koja nikako nije bila usklađena sa zakonskom normom, kao ni donesena u svrhu očuvanja gospodarske održivosti imanja, govore i prilozi obrazloženi u sadržaju. Naime, raspodjela zemlje izvršena je u trenutku kada je gospodarska godina bila u tijeku te se imala raspodijeliti zemlja posijana žitom što je sa sigurnosti trebalo rezultirati velikom materijalnom štetom koja se ne bi mogla nadoknaditi. Županijski agrarni ured u Osijeku odgovorio je povodom očitovanja nasljednica na rješenje Ministarstva 41770/1928 od 27. studenog 1928.⁶⁴ bez uvođenja u meritorno odlučivanje spora kako se u predmetu ima provesti odvojena rasprava te revizija subjekata. Nadalje, nasljednice su uputile očitovanje kojim naglašavaju da se odvojna rasprava nije provela i mole da se obustavi bilo kakvo daljnje odvajanje zemljišta koje je ponovno započelo 21. 11. 1928.⁶⁵ U predstavi upućenoj ministru za agrarnu reformu Daki Popoviću na rješenje od 17. studenog 1928., nasljednice navode kako su od ukupno

⁶¹ Rješenje novosadske agrarne direkcije obrazlaže da nasljednicima Blau nije potreban ostavljen supermaksimum jer je dovoljan i zakonski maksimum (186 jutara). Osim toga, žale se na rješenje kojim im se prethodno dodijeljena zemlja kao prva polovica maksimuma ponovno oduzela i dala dobrovoljcima i kolonistima (preko 42 jutra) te traže da se ova žalba dostavi ministru za agrarnu reformu da uvaži razloge i poništi rješenje novosadske direkcije. HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Žalba županijskom agrarnom uredu u Osijeku protiv rješenja agrarne direkcije novosadske u Beogradu od 9/4.1924. br. 1041 (kut. 3).

⁶² Ministarstvo za agrarnu reformu Kraljevine SHS br. 52065/1924, povodom žalbe Josipa Blaua iz Osijeka protiv rješenja Agrarne direkcije br. 1041/24 po predmetu oduzimanja zemlje u površini od 93 kat. jutra.

⁶³ HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Predmet: Marija Janković i Matilda Hengl, nasljednice Veleposednika Josipa Blaua molba za povratak supermaksimuma, Ministarstvo poljoprivrede Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, br. 23.065/29.

⁶⁴ Odluka Agrarnog ureda u Osijeku br. 12227-1928. 12. decembra 1928.

⁶⁵ HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Očitovanje županijskom agrarnom uredu u Osijeku 10. 12. 1928. (kut. 3).

83 veleposjeda koji se nalaze pod nadležnosti Agrarnog ureda u Osijeku mnogi veleposjednici zadržali veće površine s naslova supermaksimuma. Nadalje, te se površine ne upotrebljavaju isključivo u agrarno-industrijske svrhe kao što je to slučaj s supermaksimumom ostavine Blau, a ista se svrha zasigurno mogla ostvariti razmjernim oduzimanjem zemljišta različitih veleposjeda, a ne isključivo veleposjeda Blau.⁶⁶

Uporno postupanje žalbama u predmetu rezultiralo je uspjehom nasljednica u postupku. Već sljedeće godine ministar dr. Frangeš mijenja rješenje svog prethodnika kojim oduzetu zemlju supermaksimuma i maksimuma vraća u posjed nasljednicama. Ne u cijelosti, ipak; od površine supermaksimuma dopušteno je dobrovoljcima Svetozaru Skokiću i drugima razdijeliti samo 17 katastarskih jutara. Preostalim dobrovoljcima trebale su se prema izrijeci ovog rješenja podijeliti površine u Moršonju kod željezničke stanice ili u Šandorovom dvoru, a kako su razdijeljene površine bile obrađene i zasijane, vlasnici su imali pravo na razmjernu naknadu.⁶⁷ Unatoč rješenju, Županijski agrarni ured u Osijeku nije postupio po dispozitivu pod izlikom da se rješenje ministra ne može izvršiti zbog pomanjkanja zemlje na koju bi se premjestili dobrovoljci. U pogledu sadržaja rješenja nasljednice su uputile molbu Ministru da ih zaštiti od samovolje nadležnog tijela.⁶⁸ Nakon dugogodišnjeg birokratskog pokušaja zaštite preostale površine imanja u svrhu ostvarivanja racionalnog gospodarenja istim, nasljednice su ostvarile uspjeh. Županijski agrarni ured u Osijeku donio je rješenje u njihovu korist kojim je sedmogodišnji spor privedo kraju.⁶⁹ U ovom je rješenju ured prihvatio rješenje Ministarstva za agrarnu reformu, br. 44220/28, od 31. siječnja 1929. godine te u dispozitivu detaljno obrazložio na koji se način imaju obešteti ostali dobrovoljci kojima nije raspodijeljena zemlja koja je ovim rješenjem vraćena vlasnicima u okviru supermaksimuma. Vlasnici su stekli pravo na naknadu za oranje i sisanje raspodijeljene zemlje u visini vrijednosti polovine usjeva oduzete zemlje.⁷⁰ Time je nesigurnost u pogledu provođenja reforme i oduzimanja zemlje konačno prestala, a imanje Pomoćin, tj. ono što je vlasnicima preostalo nakon agrarne diobe do Zakona o likvidaciji agrarne reforme na velikim posjedima, zadržalo je posljednjim rješenjem utvrđenu površinu.

Pokušaj oduzimanja zemlje supermaksimuma potvrđuje kako se nakon razdoblja 1920. – 1922., kada je podijeljeno najviše zemlje veleposjeda agrarnim interesentima, oduzimanje zemlje provodilo čestim revizijama ranije utvrđenih

⁶⁶ HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Predstavka ministru Daki Popoviću na rješenje Agrarnog ureda u Osijeku br. 40375/1928. (kut. 3).

⁶⁷ HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Rješenje Ministarstva za agrarnu reformu, br. 44220/28, 31. januara 1929. god. Beograd (kut. 3).

⁶⁸ HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, predmet: Marija Janković i Matilda Hengl, nasljednice Veleposednika Josipa Blaua, molba za povratak supermaksimuma, Ministarstvo poljoprivrede Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, br. 23.065/29.

⁶⁹ HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua, Rješenje br. 7791- 1929 u predmetu Skokić Svetozar i dr. Dobrovoljci – nadjelba zemljišta za gospodarsku godinu, 22. juna 1929.

⁷⁰ Šestorici dobrovoljaca nadijeljena je zemlja supermaksimuma veleposjednika Lazara i Gjorgja Maksimovića, sedmorici zemlja Eugena Vamošija.

agrarnih rješenja i kako su odluke o oduzimanju često bile dispozitivne odluke pojedinih ministara nadležnih za agrarnu reformu. Dakako, te su odluke najčešće favorizirale politički podobne interesente.⁷¹ Prema Pregledu Agrarne reforme na području Komisije za likvidaciju agrarne reforme u Osijeku po kotarevima do lipnja 1941., veliki posjed Blau Gustav – ostavina, ukupne površine 1293 kat. jutra, ekspropiriran je u ukupnom opsegu od 567 jutara. Zemljište podijeljeno mjesnim intresentima iznosilo je 358 jutara, dobrovoljcima je podijeljeno 99 jutara, a kolonistima 23 jutra.⁷² Naposljetku, usporede li se dokumenti Agrarne komisije za likvidaciju agrarne reforme na području Osijeka s dokumentnima koji su fragmentarno očuvani u arhivskom fondu Vjekoslava Hengla, može se zaključno konstatirati kako se rekonstruiranjem sačuvanih dokumenata u okviru arhivskog fonda uspjelo uspješno pratiti administrativni postupak odvajanja dijelova imanja Pomoćin u okviru agrarne reforme.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Temeljem vrlo detaljne raščlambe bogatog arhivskog gradiva koje se odnosi na veleposjed Pomoćin u razdoblju 1919. – 1929. godine, uspješno se uspjelo rekonstruirati posjedovno stanje veleposjeda prije provođenja agrarne reforme te se utvrdila ekspropirana površina veleposjeda kao i posjedovno stanje veleposjeda nakon provođenja niza eksproprijacijskih postupaka. Po raščlambi dostupnog arhivskog gradiva može se konstatirati kako se ekspropiriranje veleposjeda u okviru agrarne reforme provodilo u više navrata. Prvotno, o čemu svjedoči odluka Županijskog agrarnog ureda u Osijeku br. 2607-1922. iz 1922. godine, od veleposjeda Veliki Pomoćin odvojeno je ukupno 263 kat. jutara. Kasnijim je odlukama odvojeno još 157 jutara za potrebe kolonizacije dobrovoljaca čime je posjed smanjen za ukupno 421 jutro. Tome valja pridodati još i 48 jutara zemlje koja je oduzeta za „domaću potrebu“ čime je imanje umanjeno za 470 jutara. Odlukama Županijskog agrarnog ureda u Osijeku 1924. godine uslijedilo je oduzimanje novih 93 katastarskih jutara za kolonizaciju dobrovoljaca i kolonista te za podmirenje eventualne domaće potrebe sela Dopsin i Čepin. Po provedbi svih odluka agrarnih tijela, vlasnici imanja do 1929. zadržali su u posjedu samo polovinu od ukupne površine veleposjeda. Iako su nadležna tijela pri provođenju propisa nominalno nastojala održati kontinuitet poljoprivredne proizvodnje na velikim posjedima koji su stavljeni pod državni nadzor i državnu upravu, primjena istih u zbilji pokazala je sasvim suprotne učinke. Prednost pred ekonomskim ciljevima imali su oni društveni i politički što je jasno vidljivo na analiziranom primjeru Pomoćina. Unatoč tomu, administrativna korespondencija s ministarstvom nadležnim za agrarnu reformu dokazuje interes viših tijela nadležnih za primjenu pravnih propisa u većoj mjeri

⁷¹ Vrbošić, *op. cit.* u bilj. 21, str. 138.

⁷² HR-DAOS-37 Komisija za likvidaciju agrarne reforme Osijek 1931-1941. Vidjeti usporedno s drugim veleposjedima na području nadležnosti Agrarnog ureda u Osijeku: Šimončić-Bobetko Z., *op. cit.* u bilj. 10, str. 394.

no što je to bio slučaj na prvostupanjskoj razini. Time je ograničeno i oduzimanje supermaksimuma veleposjeda za potrebe lokalnih dobrovoljaca u značajnoj mjeri. Sadržaj relevantnih dokumenata u okviru fonda otkriva iskrivljenu objektivnost Županijskog agrarnog ureda u Osijeku nadležnog za provođenje reforme na koju su se nasljednici ostavine Josipa Gustava Blaua višestruko pozivali. Naime, okolnost da je imanju Pomoćin oduzeto više zemljišta u odnosu na susjedna imanja potvrđuje da je reforma na području nadležnosti Agrarnog ureda u Osijeku više pogađala subjekte koji nisu bili politički podobni.

BIBLIOGRAFIJA

1. Agrarna reforma, Uredbe, naredbe i raspisi, Izdanje Ministarstva za agrarnu reformu Kraljevine SHS u Beogradu, Tisak kralj. Zemaljske vlade u Zagrebu, Zagreb, 1920.
2. Banić, P. i Peklić, I., „Agrarna reforma poslije Prvog svjetskog rata i Grkokatolička biskupija: osvrt na provedbu u sjevernoj Hrvatskoj“, *Cris: Časopis Povijesnog društva Križevci*, 17. 1. 2015., str. 25-39. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/150049>.
3. Červenjak, J., „Ostavština i značenje obitelji Gillming-Hengl“, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice*, 19, 2012., 175-183.
4. Radić, Lj., *Prvi koraci k agrarnog reformi*, Izdanje zadružnog saveza, Leonova tiskara, Split 1919.
5. Sršan, S. i Matić, V., *Zavičajnici grada Osijeka 1901.-1946.*, Državni arhiv u Osijeku, Osijek 2003.
6. Šimončić-Bobetko, Z., *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj II, Izbor iz građe*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2000.
7. Šimončić-Bobetko, Z., *Agrarna reforma u sjevernoj Hrvatskoj 1918.-1941, Pravno-ekonomska analiza* (neobjavljena doktorska disertacija), Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1987.
8. Šimončić-Bobetko, Z. (1988.), „Agrarna reforma na području Hrvatskog zagorja, Međimurja i Podravine u međuratnom razdoblju (1918-1941)“, *Povijesni prilozi*, 7/7, 31-76. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/107426>.
9. Šišić, F., *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1919.*, Matica hrvatska, Zagreb 1920.
10. Tašner, J. i Radikon, A., *Zakon o likvidaciji agrarne reforme na velikim posedima sa komentarom i potrebitim zakonima agrarne reforme*, Štamparija „Skrelić“, Beograd 1931.
11. Vrbošić, J., *Kolonizacija u Slavoniji i Baranji 1919.-1941. godine* (neobjavljena doktorska disertacija). Pravni fakultet u Osijeku, Osijek 1986.
12. Živaković-Kerže, Z., „Utjecaji obitelji Reiser, Gillming, Blau i Hengel na gospodarski i kulturni razvoj grada Osijeka“, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice*, Osijek 1998., 11-17.

Internetski izvori:

1. Dvorac i perivoj Pomoćin – identifikacija i valorizacija, <https://povijest.net/dvorac-i-perivoj-pomocin-identifikacija-i-valorizacija/>

Arhivska građa:

1. HR-DAOS-871/1 Vjekoslav Hengl, Osobna i obiteljska dokumentacija, 1894.-1946.
 - 1.3. Josip Gustav Blau 1.3.1. Kuća Pomoćin – proračun izgradnje kuće Pomoćin – projektna dokumentacija (pročelje, temelj i prizemlje, 1. kat) – imovinski spisi, korespondencija 1912.-1914., 1907.-1921., kutija br. 3.
 - 1.3.2. Ostavina – bankovni dokumenti o ostavini Josipa Gustava Blaua u korist Matilde Hengl i Marije pl. Janković 1921., kutija br. 3.
 - 1.3.3. Agrarna reforma imanja Josipa Gustava Blaua (Dopsin, Čepin, Vladislavci) – katastarski iskazi i zemljišnoknjižni izvadci 1919./1933., 1919./1933., kutija br. 3

AGRARIAN REFORM ON THE POMOĆIN ESTATE

The period immediately after the First World War was marked by a series of political and economic decisions that irrevocably changed the social structure as well as property relations in the territory of the entire State of SHS. With the purpose of abolishing the last traces of feudal or colonate relations and the abolition of large estates, the agrarian reform was carried out without exception on the territory of the entire country. The available research significantly explained the process of making political decisions, as well as the process of applying the agrarian reform on different estates in the territory of the State, and they are of immense importance for understanding the issue in a historical and legal sense. When it comes to the implementation of the reform and the abolition of large estates in the territory of Slavonia, legal historiography has data on the disappearance of large estates of the Slavonian nobility, but not on the status of the estates of wealthy landowners, especially those of German nationality. In order to fill a certain gap, this research tried to focus on the legal-economic effects of implementing the agrarian reform on the large estate of Josip Gustav Blau, who left a significant mark in the historiography of the city with his prominent contribution to the cultural development of the city of Osijek. A detailed analysis of the available archival material, as well as a comparison of the conclusions of the available research, will try to determine and present the size and the legal status of the Pomoćin estate before, but also immediately after the expropriation in the framework of the implementation of the agrarian reform in the period from 1921 to 1929.

Key words: *State of Slovenes, Croats and Serbs; property relations, agrarian reform, large estate, Pomoćin.*